HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul - Eminönü Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yazı İşleri Müdürü : MEHMET HALİT BAYRI

Yıl : 7 | Eylûl 1938 | Sayı : 83

TURFAN VE HAVALİSİNE AİT FOLKLORİK ARAŞTIRMALAR

Alman Halk Bilgisinin, büyük harbe tekaddüm eden sıralarda bir taraftan Alman topraklarının sinesinde teşekkül eyleyen folklor malzemesini incelerken [1] öte taraftan millî Alman hududunu aşan sahalarda aynı neviden malzemeye karşı beslediği alâka ve tecessüs aşikârdır. Alman tekniği nasıl cihan tekniğinde müstesna bir mevki işgal etmek davasını güdüyor idise, Alman ilmi de aynı davaya arkadaşlık etmek isteyordu [2]. Bu iki davanın en kuvvetli ve en canlı, bereketli çalışması, *Turfan* ismi altında yadedilen hafriyat ve tetkikatı doğormuştur. Geçen yıl ortasında vücude getirilen tarih sergisinde, Turfan hafriyatından elde edilmiş eserlerin (Alman Halk Bilgisi Müzesi) nden getirtilerek teşhir edildiğini biliyoruz.

Bu ilmî hareketin müteşebbislerinden biri ve en mühimmi olan Von le Coq, Turfan araştırmaları esnasında bir taraftan da o havalinin halk edebiyatına, folklora ait vesikalarına ehemmiyet vermiştir. 1905 de başlayan bu alaka, ortaya bir eser bile çıkardı. Gerçekden Von le Coq, Türkistanın bu havalisinde ele geçirdiği folklorik malzemeyi (Turfan mıntakasına ait ata sözleri ve türküler ve aynı mıntakadan toplanmış kelimelerin bir listesi) ismi altındaki kitabında neşretmiştir [3].

*
* *

1905 yılının ilk teşrininde Turfan hafriyatına başlayan Von le Coq, maiyetine bir mihmandar alıyor. Bu mihmandar «Kara - Hoca» nın yerli

[1] Vaktile yine bu sahifalarda Alman Halk Bilgisine ait malûmat vermiştik.

[2] Bir Türk muharriri Alman ilminin Almanya hududunu bu şekilde aşmasını, tarihî maddecilik usulü ile izaha çalışmıştır. Bu ciheti araştırmak ve düşünmek isteyenler (Bir yarım müstemleke oluş tarihi: Hüseyin Avni, İstanbul, Sinan matbaası, 1932) eserine bakabilirler. Bu kitap hakkında bir bibliografya ve tenkit (Iş) mecmuasında intişar etmiştir. Iş mecmuası, cilt 1934, sayı 1, sahife 61.

[3] Bu kitap 1910 da Berlinde intişar etmiştir: Sprichwöter und Lieder aus der Gegend von Turfan mit einer dort aufgenommenen Wörterliste, sahibi: Albert v. le Coq, Berlin Teubner matbaası, 1910.

türklerinden su memuru [1] Mehmet Saiddir. Bir taraftan mihmandarlık yapan Mehmet Saidden, başka türlü istifade etmeği düşünen Von le Coq ona bir vazife veriyor: Mehmet Said kendisine verilen bir deftere bildiği her türlü folklor malzemesini kaydedecektir. Alman müsteşriki, yerli Türkü, eski Turfan medeniyetinin canlı bir izi olarak karşılayor [2]. Mehmet Said de dünyanın öbür ucundan gelmiş olan Alman âlimine karşı bütün sempatisini izhar etmiştir. Eser, bu karşılıklı sevginin mahsulüdür. Türk memuru, beraber bulundukları müddet zarfında, hafızasında bulabildiği bütün ata sözlerini, türküleri defterine geçirmiş ve Alman müsteşrikine hediye etmiştir. Müsteşrik de bunları derli toplu bir şekilde tasnif ettikden sonra Arab ve Lâtin harflerile ve Almanca tercümelerile neşrederken icabeden filolojik malûmatı da ilâve etmiştir. Von le Coq Mehmet Saidin verdiği malzemeyi anlamak için esasen eyi bildiği Türkiye türkçesinin kendisine haylı faydaları dokunduğunu ilâve ediyor.

*
* *

Kitabın başlangıcında Türk dil bilgisine ilişen ilmî izahat vardır: Turfan Türk lehcesinin hususiyeti gösteriliyor ve bu havalideki halk edebiyatının bir taraftan Egfan, diğer tarafından Hint ile ilişikli olduğuna işaret olunuyor. Turfan ağzı, Kâşgarın ve diğer mıntakaların ağızlarından ayrıdır.

Kitabın asıl kısmı malzemeyi ihtiva ediyor. On beş sahifadan ibaret olan ilk parça üç yüz on iki ata sözünü tanıtmaktadır. Yirmi kadar sahifadan ibaret ikinci parça türkü, ilâhi, mani nevinden halk edebiyatı malzemesini gösteriyor. Son parça bin beş yüz kadar kelimeyi ihtiva eden bir lûgatçedir [3]. Lûgatçe ile türküler arasında ele geçen bazı aruzla şiirler de görülüyor. Heyeti umumiyesi yüz büyük sahifadan ibaret olan eser, bir de Von le Coq'ın Türk dostlarından Mehdî'nin Alman âlimine ve Alman Kayseri Wilhelm'e yazılmış kasidesinin kılişesini de ihtiva etmektedir!

*
* *

Üç yüz on iki ata sözü arasından (Halk Bilgisi Haberleri) okuyucuları için şunları seçiyorum:

---

[1] Yerli memuriyet ihtilahlarında buna (میرآب) deniliyor.

[2] Bununla beraber Von le Coq, hafriyat neticesinde çıkan eserlerin kime ait olduğunu soruştururken bunları Türk olmıyan Cermen kaynaklı bir halka mal eder. Yerli halk edebiyatına karşı gösterdiği alâkanın istinat ettiği kuvvetli *İntuition*, bu suretle ileri sürdüğü esas dava ile çarpışır görünmektedir.

[3] Bu lugatçe eserin ihtiva ettiği malzeme içindeki kelimelerle Von Le Coq'un muhtelif suretlerle o havalide öğrendiği kelimeleri ihtiva ediyor. Türkçe ile zamanımızda ekseriya görüldüğü gibi her hangi bir kapris ve heves neticesi olarak değil, fakat ciddî bir ilim endişesi ile alakadar olan hakikî lisaniyatcılar ve güzel bir Türkçe ideali ile ilişikli muharrirler bu bin beşyüz kelime içinden bir çok inciler seçebileceklerdir.

Turfan lehcesile	Türkçemizle
Kolunğ yağ bulsa yeninge sür	Kolun yağ bulursa yenine sür [1]
Pulsuz bazarga girme, aşıksız meclisge	Pazara parasız, meclise âşıksız girme.
Erzan bahaning şarbazı tatımaz	Ucuz bahanın çorbası tad vermez. [2]
Yaş gelür işka, kari gelür aşka	Genç olan işe, ihtiyar olan aşa. [3]
Görgen görgenini kılur, görmegen nimeni kılur	Gören gördüğünü yapar, görmeyen neyi.
Orakning köngli yoruk	Fakirin gönlü iyidir.
İttin vefa, hatundin cefa	Köpekden vefa, kadından cefa.
Kızım senge didim, gelinim sen işit	Kızım sana dedim, gelinim sen işit.
Miğde ağırtkan aş ermez, köngül-ağrıtkan dost	Miyde ağrıtan aş gönül ağrıtan dost.
Tame tame göl bolür	Damlaya damlaya göl olur.
Yaman yeğenini ayıtur, yahşi görgenini	Fena (adam) yediğini, iyi gördüğünü anlatır.
Az kıl, öz kıl	Az yap öz yap.
Aldıda uşladı, arkada muşladı	Önden öndü, arkadan kargışladı. [4]
Adam kadri bilgen köngülü karimaz	İnsan ihtiyarlarsa da gönlü ihtiyarlamaz.
Druht kari bulgan Yıldızı korumaz	Ağaç ihtiyar olsa da kökü kurumaz.
Görüngen dağ yırak imaz	Görünen dağ uzak değildir.
Atkan ok yanmaz	Atılan ok geri gelmez.
İgleseng tışlersün	İşlersin dişlersin.
Özünü bil özgeni koy	Kendini bil, başkasına karışma.
Nadan dostdan zeyrek düşman yahşi	Nadan dostdan usta düşman yeğdir.
Gaça kızning tilini anası bilür	Kekeme kızın dilinden anası anlar.
Ötęne yarim	Borç verene yarısı gelir.
Tagga taş atsanğ kolunğ ağrıdur	Dağa taş atarsan kolun ağrır. [5]
Korkganga kuş görünür	Korkana kuş görünür. [6]

Türkülerden Turfan kızları hakkında söylenen bir türkünün şu kısmını alıyoruz:

[1] Kel merhem bulsa kendi başına sürer, yerindedir.
[2] Ucuz etin tiridi olmaz, yerindedir.
[3] Genç işi, ihtiyar aşı sever demek olacak.
[4] Muşlamak, beddua etmek manasındadır. Karşılamak Erzurum lehçesinde bu manaya kullanılır.
[5] Almanca tercümesinde "mevkii yüksek adamlara sataşmamalı" şeklinde gösteriliyor.
[6] Korkan rüzgârdan nem kapar.

Oruk unga toğra mingan
Tohsunluk niñ kızları
Hatay görüp işik açgan
Yemşilik niñ kızları [1]

Çüng başğa kiçik börk giysan
Turfanlık niñ kızları
Tangar yep karzdar bolup
Senglm Murtluk kızları. [2]

Sudin çıkgan muncuk dek
Toyukluk niñ kızları
Er bilân tola kaçgan
Astane Karahoca niñ kızları. [3]

Özü tüzük beli üzük
Kaşgarlik niñ kızları
Özç kalta boyu halta
Yengi-Hisar niñ kızları. [4]

Yalnız bibliyografik bir görüş ile tanıtmak istediğimiz, tam bir transkripsiyon ile ve filolojik tahlillerle tanıtılmasını Türkiyatcılara bıraktığımız bu eser Karahoca Türklerinin ramazan manileri ile nihayetlenmektedir. En sonunda kılişesi mevcut bir kaside de var. Bu, Mehdî tarafından Turfan hafriyat heyeti için yazılmış bir medhiyedir. Von Le Coq'a ait şu iki beyit bu kasideden alınmıştır:

Likuk Bek doktoru ilmî hikmet bilüptür

. . . .

Farisi, arabî, İngiliz kamus bilüptür
Yine Turfan ga gelüp Türki zebani bilüptür

Kaside bir vesile ile Kayser Wilhelm'in de ismini zikrediyor. Alman ilmini, eski bir Türk medeniyetinin meydana çıkarılması emrinde kullanan Wilhelm ile Von Le Coq Turfanlı bir Türkün medhiyesini kazanıyorlar! 1905 sularında Alman Kayserini öğen Turfanlı *Mehdî* ve hemşerilerile Boğaziçindeki sarayında oturan Osmanlı padişahından ve idare ettiği Türklüğün mütekabilen birbirleri hakkında ne derece malumat sahibi oldukları meselesi de bu vesile ile önüne geçilemiyecek büyük bir istifham halinde karşımızda durmakta ve Alman ilminin Turfana kadar inişi sebebleri üzerinde derin derin düşündürmektedir.

Dr. Ziaettin Fahri

---

[1] Von Le Coq'un tercemesinden istifade ederek bu günkü Türkiye türkcesine şu şekilde çeviriyoruz:
Zaif öküze yan binen - Tohsunluların kızları
Bir çinli görüp kapu açan : Yemşilikin kızları
[2] Keza: İri başlarına küçük bir takye koyan : Turfanlığın kızları
Tangar yiyüp borca giren : Sengim Mutluk kızları
[3] Sudan çıkan boncuk gibi : Tuyuk'un kızları
Erkeklerle çok kaçışan : Astane Karahocanın kızları
[4] Düz vücutlu ve yuvarlak belli : Kaşgar kızları
Kısa vücutlu ve uzun boyiu : Yenihisar kızları
Hepsi sekiz kıtapdan ibaret olan bu destandan aldığımız üç parçasındaki bazı has isimlerin manaları şunlardır : Tohsun, Turfandandan Kurla'ya giden yol üzerınde bir şehir ismi; Yemşi yahut Yemşilik, Sengim'in şarkında bir kasaba ismi; Tangar bir nevi yemek; Sengin, Karahocada bir semtin adı.

TÜRKLERDE AĞAÇ KÜLTÜ

Ağaç Kültü, yani ağacı mübarek bir nesne saymak, ona tapmak itikadı pek eskidir. Bu kültün beşer tarihinde olduğu kadar, Türk tarih ve Folklorunda da türlü tezahürlerine tesadüf edilir. İnsanların ağaçlar, dolayısile ormanlar hakkında düşündükleri şeyler, yani buna ait masallar, âdet ve itikatlar, kanunlar; ormanlarda yaşadığını tahayyül ettiği cin, peri kızları, şeytan ve hortlak gibi kötü ruhlar, hulâsa tarihin başladığı devirdenberi insan oğlunun ağaç ve ormanlarda tahayyül edegeldiği türlü hayat şekilleri ehemmiyetle araştırılmağa değen bir mevzudur. İnsan muhayyelesi konuşan ağaçlar, koruyucu ağaçlar, şeytan ağaçları, evlenme, ağaçları ve doğum ağaçları, ölüm ağaçları ve mabut ağaçlar tasavvur ettiği gibi tarihî ve etnik menşeini de az çok bu kült ile alâkadar bir efsaneye bağlamak istemiştir. Hulâsa, beşerî bir mahiyet ve ehemmiyet taşımakta olan «Ağaç» ın Türk halk akide ve edebiyatında da büyük bir yeri vardır.

Türk Tarih ve Folklorunda «Ağaç kültü» etrafında teşekkül eden mitolojiye dair bir hayli malûmat bulabiliriz. Bn «kült» ün en eski şeklini meşhur Dokuz oğuz (Huvey-Hu) menkıbesinde görüyoruz. Bu menkıbeye göre: Dokuz Oğuzlar önce Kumlancu adı verilen bir ülkede oturuyorlardı. Buradan Tugla ve Selenge adında iki Irmak akardı. Bir gece bu ülkede iki ağacın üzerine gökten kutsal bir IŞIK (Altın Yaruk) sütunu indi. Bu ağaçlardan biri Suma (Huş, Kayınağacı), öteki de Fusuk (Cinhanküşaya göre Çamfıstığı, Kâşgarlı Mahmud'a göre de Fındık ağacı) idi. Bundan sonra bu ağaçlardan birinin karnı (Sakı) şişti, ve dokuz ay on gün sonra da ağacın karnında bir kapı açıldı. İçeride, ağızlarında gümüş emzikler bulunan beş erkek çocuk göründü.

Daha çocuklar doğmadan, bu ağaçların etrafında otuz kadem nısıf kuturunda gümüşten bir daire vücuda gelmişti. Ağaçlardan da musiki sesleri işitilirdi. Gökten inen bu Nur sütunu orada Yeşim (Sihirli bir taş) dan bir kaya vücuda getirmişti. O civardaki Türkler bu çocukları büyüttüler. Bunlar on beş yaşına girince ana ve babalarını sordular. Türkler, onları bu iki ağacın yanına götürdüler:

— «İşte, bunlardan biri babanız (Huş ağacı), öteki de ananız (Çam fıstığı) dır dediler. Çocuklar bu ağaçlara büyük hürmet gösterdiler «Sevgili anamız, babamız» diye samimî muhabbetlerini bildirdiler. O zaman ağaçlar da dile gelerek evlâtları hakkında hayır duada bulundular.

Dokuz Oğuz menkıbesi gibi (Oğuz Destanı) nın da muhtelif

yerlerinde yine «Ağaç Kültü» ile alâkadar bir takım kayıtlar vardır. [1]

Eski Türklerde mukaddes ağaçlar Çam, Kayın (Huş) ve Ardıçtır. Çam ağacına eski Türkler (Fusuk) derler. Fusuk, dişi sayılırdı. Bu sebeble Türklerde Fusuk, kadın adı da olmuştur. Her sabah kadınlar bir Ardıç dalı ile ateşlerini tazeler ve bu dal ile odalara tütsü vererek kötü ruhları (karaçar) kaçırırlardı. Bugün bu akide, Altaylılarla Kırgızlarda hâlâ yaşamaktadır. Yine eski Türklerde ilk Totemler koyun, horoz, it ve domuzdur. Bunlar birer cihet, mevsim, ilâh ve unsurlara tevakuf eder. İşte koyun Toteminin unsuru «Ağaç», ilâhi (Gökhan), mevsimi (Yaz) ve ciheti de (Şark) tır. Yine, ağacı mukaddes tanıyan Türkler, bunun etrafında dans eder, ona karşı takdiskâr hislerini arzederlerdi. Bu akideye on ikinci asır ortalarında da tesadüf ediyoruz. Nitekim, İran Türk - Moğol İmparatorlarından Gazan İlhan, müslüman olduğu halde bir ağacı bezlerle süsleyip etrafında dans etmiştir. Bu, ağaca tapınmak, adak adamaktır.

Türklerde çok yaygın olan Ağaç Kültü, bazı müelliflere göre, Budizmden girmiş bir akide halinde telâkki edilmektedir. Halbuki bu Kült, daha ziyade umumî, beşerî bir mahiyet gösterir. Hattâ, en eski şimal ksvimlerinde bile ağaç kültü mevcuttu. Şimal İslavlarında mukaddes ormanlar olduğu gibi, Moğollarda da "Korug,, denilen mukaddes ormanlar vardı. Ağaç Kültü, evvelce de kaydettiğimiz gibi, en iptidaî devirlere, Totemizm devrine ait bir Kült'tür. Hırıstıyanların Noel Çamları ve Buda menkıbelerinde Ağaç Kültünü andıran rivayetlerin hepsi, eski devire ait Totemizm ve Natürizm bakiyyeleridir. Altay Türk oymaklarından bazılarının, bu Kültün Totem devrine ait rivayetlerini muhafaza ettikleri kendilerinin "Ağaçtan türediklerini ,, ifade eylemekte olmalarından anlaşılmaktadır.

Oğuzlarda ağaç Kültünün, ağaca okunan ilâhileri ile beraber, islâmiyeti kabul ettiklerinden sonra bile devam ettiğini (Dede Korkut) Kitabındaki kayitlerden sarahatan anlıyoruz. "Salur Kazanının evinin yağmalandığı,, hikâyesinde [Sayfa, 21] Oruz'u düşmanlar alıp idam için kanara dibine götürdükleri zaman, Oruz'un ağaca söylediği deyiş tamamiyle bir (Hymne) dir. [2]

[1] «Bu sırada o memlekette büyük bir orman vardı. İçinden dereler, ırmaklar akardı. Hayvanlar ve kuşlar çoktu. Bu ormanda büyük bir canavar vardı. Beygirleri parçalayıp yer, insanları yutardı. Oğuz onu öldürdü..„ Ve "Oğuz bir gün ava gitmişti. Uzaktan bir gölün ortasında bir ağaç ve ağacın kapısında yalnız bir kız gördü. O kadar güzeldi ki, görenler bayılır, süt ve kımız olur akardı. Oğuz onu görünce aklı başından gitti; sevdi, aldı.»

[2] Ağaç ağaç dirsem sana arlanma ağaç
Mekke ile Medine'nin kapusı ağaç
Mûsa kelimün asâsı ağaç

Eski Türk kabîle teşkilâtında, muhtelif ağaçların kabîle birliğini ifade eden bir sembol olarak kullanıldığını da gösteren emareler çoktur. Meselâ: Başkurt rivayeti olan "Cengizname,, de Başkurt kabîlelerine, Cengizhan tarafıadan alâmet olarak muhtelif ağaçlar, kuşlar ve Uran (Parola) lar verildiği bildirilmektedir. Başkurt kabîlelerinde, son zamanlara kadar her kabîle, kendisinin ağaç, kuş ve Uranını iyi bilirdi. Oğuzların kabîle teşkilâtında da böyle bir şey olduğunu yine Dede Kurkut hikâyelerinden anlıyoruz. Nitekim "Basatın Tepegözü öldürdüğü,, hikâyesinde (sahife 128 - 129) Tepegöz, Uruz oğlu Basat'tan:

"Kalarda koparda yiğit yerin ne yerdir. Karangu dün içinde yol azsan umun (Parulan) nedir. Kaba alem götüren Hanınuz kim. Kırış günü öndin depen Alpuğuz kim. Ağa sakallu baban adı ne dir. Alp erin, erden adın yaşurmak (saklamak) ayıp olur. Adun ne dir yiğit, digel mana.» diye, sorduğu zaman Basat ın ona verdiği cevaptaki:

" . . . Kırış günü öndin depen Alpımız Salur oğlu Kazan. Atam adın sorar olsan Kabaağaç. Anam adın dersen Kağan Aslan..,, Sözleri, Ağaç Kültünün vazıh izlerini taşımakta olması itibariyle dikkata şayandır.

Ağaç Kültü hakkında Osman oğullarının ilk devirlerine ait tarihî kayıtlar da bize bu hususta kâfi malûmat vermektedir. Tarih üzerinde ayrı bir rol oynamış olan bu hurafe, Osman'ın Şeyh Edebalının evinde gördüğü (Ay ve Ağaç) ruyasıdır. Tarihî kayıtlara göre: «Osman ruyasında kendisini Şeyhın yanında yatıyor gördü. Bu esnada Edebalı'nın koynundan bir ay doğdu. Ve bediri tam haline gelince inüp kendisinin koynuna girdi. Bunun üzerine belinden bir ağaç çıkarak yükseldi ve büyüdükçe yeşıllendi, güzelleşti. Dallarının gölgesi ile bütün dünyayı örtüyordu. Ağacın yanında dört sıra dağlar gördü ki, Bunlar: Kafkas, Atlas, Toros ve Balkanlardı. Ağacın köklerinden Dicle, Fırat, Nil ve Tuna çıkıyordu. Ve deniz gibi, üzerlerinde gemiler vardı. Tarlalar mahsulât dolu idi. Dağların tepeleri

---

Büyük büyük suların köprüsü ağaç
Kara kara denizlerün gimisi ağaç
Şâhî merdan Ali'nin Düldülünün eyeri ağaç
Zülfikarın kinlina (kınıylen) kabzası ağaç
Şah Hasanla Hüseyinin yeteki (Bineği) ağaç
Eeğer erdür eğer avratdur korhusu ağaç
Başın öle bakar olsam başsız ağaç
Dibin öle bakar olsam dibsiz ağaç
Meni sana asarlar götürmeğil ağaç
Götürecek olursam yiğitlüğüm seni tutsun ağaç
Bizim ilde gerek idün ağaç
Kara Hindû kullaruma buyurdum
Seni pâre pâre doğrıyalardı ağaç» [Sahife, 32]

de sık ormanlarla örtülü idi. Vadilerin her tarafında şehirler vardı. Bunların hepsinin altın kubbelerinde bir hilâl yükseliyor, sayısız minarelerden müezzinler ezan okuyor ve bu sesler, ağacın dallarındaki kuşların cıvıltısı ile karışıyordu. Ağacın yaprakları kılıç gibi uzanmağa başladı. Derken bir ruzgâr çıkıp ağacın yapraklarını İstanbul şehrine doğru çevirdi. Şehir iki denizin ve iki karanın mültekasında iki firuze ile iki züm rüt arasına oturulmuş bir elmas gibi idi. Ve büylece bütün dünyayı kuşatan geniş bir ülkenin teşkil ettiği yüzüğün kıymetli taşı idi. Osman yüzüğü takarken uyandı».

Buna Osmanlı tarihinde ayrı bir mevkii olan ağaçları da ilâve edebiliriz. (Vak'ai Vakvakıye) de insan başlarından bir çok meyveler veren (Şeceri Vakvak) ile (Dar ağacı) vazifesini gören diğer ağaçlar bu meyanda kayde şayandırlar.

Altay Türk kabîleleri arasında ağaç kültü eski safvetini en çok muhafaza etmiş bir haldedir. Altay şamanlığında kayınağacı bütün dinî törenlerde kullanılır. Kayın ağacına «Bay kayın - mukaddes kayın» denilir. Yenisey havzasında yaşıyan Sağay ve Koyballarıın akidesine göre, kayin «Ülkün atanın merhametile Umay anaya gökden inmiştir»; yani Tanrıdan ayrılmış bir nesnedir. Kayın ağacı bulunmayan yerlerde ayın yapmak lâzım gelirse, bir ormandan kayın ağacını söküp ayin icra edilen yere aynı günde dikerler. Abakan ırmağı havzasında yaşayan Beltirler «göğe kurban» âyinlerini dört mukaddes kayin ağacı yanında yaparlar. Bu merasimin icrası için, bir tepe üzerine çıkılarak, kökleri parçalanmaksızın yerden çıkarılmış olan Bay kayınler aynı günde merasim yerine dikilir. Kurban kesildikten sonra her kes bu ağaçların etrafında üçer defa devreder. Yakılan ateşte hayvan kızartılır. Eti, kayın kabuklarından yapılmış kavatamsı kaplara taksim edilerek, öbek öbek oturulup yenilir. Sonra ağaçlar tekrar tavaf edilerek törene nihayet verilir. Yine bu türklerde, ardıç ağacının dumanile tütsü yapmak her hangi bir nesneyi maddeten ve manen temizlemek demek olacağı itikadı da mevcuttur.

Çok zamandanberi islâm olan şarki Türkistan Oyun-Baksılara de hastaları ayin ile tedavi ederken yanlarında yeşil yapraklı kayin ağacı bulundururlar. Şaman davullarındaki alaimi sema resminin altına «Bay kayin» tersim olunur. Çünkü, kayin ağacı tanrıdan ayrılmış mukaddes bir cüzüdür. Başkurt Türklerinde de kayın ağacı mukaddes tanınır. «Bay kayin» adını taşıyan asırdide kayin ağaçları vardır. Bunlara balta dokundurmak günah sayılır. Altaylılarda her bir Altaylının ev, çadırı yanında Sumu denilen mukaddes Tösler (Ongunlar) iki kayın ağacı arasına gerilen ipe asılır.

Şaman duaları, bize bazı ilâhların sahibin ağaç olduğunu anlatmaktadır. Eyi ruhlardan Örrü Körmös - Bay Kürmüş'e okunan dualarda :

«Germen ağaş eclüü
Üç üyelüü Bay Kürmüş»

denirki, mahun ağacını sahib ittihaz eden ve üç boğumlu olan Bay Gürmüş, demektedir.

Fergana (Hokand) Türkleri arasından tek olarak yetişen ağaçlar kutsal sayılır, ve bu türlü münferit ağaçlar yanında mutlaka bir evliya mezarı bulunduğu söylenir. Bu ağaçlara Lette (paçavra) bağlanır, istianede bulunulur. Hakim Han Türe «منتخب التوارخ» adlı eserinde «Özbeklerde eskidenberi ağaçları takdis âdeti mevcuttur. Bunlar, münferit biten ağaçlara tesadüf ederlerse ona paçavra bağlarlar, kurban keserler» diyor. Bu telâkki, aynı şekilde Anadolu Türklerinde de vardır. Hattâ bazen diğil tek, beş on ağaçlı münferit bir ormancık bile mukaddes tanılır.

Eski Yunan esatirinde ağaç, ormanların ve orman perilerinin ne kadar ehemmiyeti varsa alelumûm Türk halk akidelerinde de ağaç ve ormanın o nisbette büyük bir yeri vardır. Ziyaretgâh olan korular, dallarına renk renk bezler takılmış ağaçlar, etrafında mumlar yakılan evliya uğrağı ağaçlar, üzerine nur inen ormanlar, içerisinden su geçen ormanları mesken ittihaz eden periler hep Türk halk akidesinde ağacın ehemmiyetini gösteren esaslardır. Böyle ormanların birer peri padişahı vardı ki, bunlar kırk gün kırk gece düğün yapar, eğlenirlerdi.

Ağaçların halk akidesinde olduğu kadar halk hekimliğinde de büyük bir yeri vardır. Anadoluda iğde ağacının ufak ve ince dallarından çıkarılan yuvarlak, düdük gibi kabuklar, sıtmadan kurtulmak için kolda ve boyunda muska gibi taşınır. Ve yine iğdenin küçük ince bir dal parçası nazarlık olarak, ekseriyetle çocukların omuzlarına iliştirilir. İnce bir fındık dalı, kuduz tedavisinde esas olan, parpılamakta kullanılır. Çam ağacının tabakai kitabiyesi olan Soymuk vereme karşı şafi olarak kullanır. İlk baharda Soymuğu süt içine koyup yerler. Macar müdetkiklerinden Tori bunun şamanlıktan kalma bir âdet olduğunu yazar. Bu âdet Sinob, Kastamonu ve Bolu illerinde çok yaygın bîr haldedir.

Mukaddes sayılan ağacın, bazen uğursuz telâkki edildiği de görülmektedir. Meselâ: Ardanuç kazasına bağlı bazı köylerde Ceviz ağacı uğursuz telâkki edildiğinden bunu dikmezler. Hatta, ağacı dikenin veyahut yetiştirmek isteyenin yakında ölümünün muhakkak olduğuna itikat edilir. Kezalik Vezirköprü taraflarında Ceviz ağacını dikmezler. Ağaç, dikenin boynu kadar kalın olunca kendisinin öleceği itikadı mevcuttur. Bu meyanda Ceviz ağacının gölkesi altında uyuyanların başağrısına tutulacakları hakkında bir telâkki de vardır. Şu kadar ki, bu son telâkkinin, bazı ağaç altlarının «tekin olmadığı» hakkındaki halk akideleri ile alakası da aşikârdır. Adanada Dörtyol ile Çay arasındaki ovada bir ağaç vardır ki (Cennet

BELÇİKA TIBBÎ FOLKLORU

Prof. Dr. Tricot - Royer
Anvers - Belçika [*]

1

Tıbbî folklorun mütaleası pratik bir kıymeti haizmidir? bu suale cecap verebilmek için 1846 da bu tabirin kabulünden beri bir çok alimlerin bu ilimden yalnız tıbbî sahada değil umumi tarih sahasında dahi bir çok kıymetli şeyler beklediklerini görmek kifayet eder.

Etnolojik bakımından folklor talebelerine tarihde insanın düşünme ve duygu tarzını öğretmektedir. Irklar arasındaki farkları ve benzerlikleri korumağa yarayan karakterleri çoğaltır ve böylece kültürlerinin derecesi hakkında bir fikir verir.

Diğer taraftan, tarihci muhtelif folklorları mukayese ederek mütalea ettiği ırkların münasebetlerini ve muhaceretlerini daha kolaylıkla anlayabilir.

Hekime gelince: halk usulleri arasında, bu günün tababetinin ve hatta en asri tedavi usullerinl bulur [1].

[*] Profesör Tricot Royer'nin İbni Sinanın 900 üncü yılı ihtifaline iştirak için geldiğinde 24 Haziran 1937 de Üniversitede verdikleri konferansın metnidir.

[1] *Victor Gomoiu* -Le X e Congrès international d'Histoire de la médecin- Compte Rendu Por. le Dr. Tricot Royer, Paris, Aesculape 1936. XXVI, pp. 145-168.

Ana) denilen burası adeta bir çocuk tedavihanesidir. Çocukları hastalanan anneler çocuklarını alıp buraya gider, tavuk keser ve yemek yaparlar. Bir iki saat kaldıktan sonra çocuklara bu ağacı öptürürler. Çocuk ağacı, toprağa yakın bir yerinden, öper. Bu sırada ağacın dalına anneside bir bez parçası bağlar. Sonra dua eder ve bu suretle çocuğun hastalıktan kurtulacağına inanılır.

Beyşehri (Konya) köylerinde çocukların iyi uyuması için, içi delik kuru bir ağaç kabuğunu uykuluk (ağaç boncoğu) olarak omuzlarına takarlar. Anadolu ve Trakya Türkleri arasında ağaçla ilgili daha bir takım inanmalar vardır. Meselâ: Son bahar da ağaçlar yaprakları tepeden dökerse kışın çok olacağına, Ortadan dökmeğe başlarsa soğuk olmayacağına inanılır. Gece ağaçtan meyve koparmak iyi değildir, Zira kopan meyva acı olur.

Hülâsa, ağaç kültü üzerine halk muhayyelesinde, edebiyatında bir çok efsaneler, ata sözleri ve türlü inanmalar teşekkül etmiştir. Bütün bunların Türk dünyasında müşterek olub en eski, ibtidaî devirlerden kalma peszinde itikatların türlü tezahürleri olduğu muhakkaktır.

M. Şakir Ülkütaşır

Belçikanın bir tıbbî folkloru mevcut mudur ?

Tıbbî folklorun iki menşei vardır: bütün ırklara has olan mistik bir görüş ve tecrübe, sihre mensub ve müteallik folklor milli değildir, insanidir. Halbuki tecrübevi folklor muayyen yerli bir karakteri haiz olup o memleketin nebatat ve hayvanatile sıkı münasebettedir. Aynı şekilde o mahalli işgal eden insanların dini an'aneleri de mühim bir rol oynar. Fakat bu şeraıtte dahi milli bir folklordan bahsedilemez, zira aynı hava şeraitine tabi ve komşu iki memlekette aynı folklor görülebilir [1].

Bükreşli profesör Gomoiu tıbbî folkloru dörde ayırır :

1 — İbtidai veya orijinal folklor.

2 — İlmî tababet veya ecnebi tesirile denen orijinal folklor.

3 — Yeni zamanlara tatbik edilen folklor.

4 — İlmi tababetten alınmış olan fakat ünvansız bir takım kimseler tarafından tatbik edilen Folklor,

Bu mukaddimeyi yaptıkdan sonra bu makalede mütalaa edilecek olan Belcika Folklorunun daha eyi anlaşılacağını zannediyoruz.

* * *

Sezar, Gaules e geldiği zaman orada, aynı zamanda hekim, sehirbaz, münnecim, hakim, ve papas olan «druide» leri bulmuştu. Bunlar, druidisme den evvel hüküm sürmüş olan ananelerin varisleridirler. Ökse otunun toplanmasına riyaset ederler; Fatih, golvaların, hastalık ve harp esnasında batıl itikadları çok düşkün olduğunu görür. İlâhları teskin etmek için teskin etmek için her türlü fedakarlıkları hazırdırlar. İlâhlardan Tevtatès (Mercure) sanatların kâşifi, tacir ve seyyahların hamisidir Balenus (Apollon hastalıklarla mücadele eder. Belisama (Minerve) dimagî faaliyetle iştigal eder. Taranis (Jupiter) ilâhlar dünyasını idare eder. Hésus (Mars) harblerde riyaset eder.

Germain lerde ise ne papas ne kurban görülmüştür. Yalnız gördüklerine yani güneş, kamer ve ateşe taparlar.

Halbuki Tacite, bu ırkın sehirbazlığa fevkalâde çok inandıklarını söyler. Meyve ağaclarından koparılmış olan odunların üzerini garip resimlerle örterler. Bunları sihirbaz ve aile reisi kullanır. Bunlar muayyen bir şekilde karıştırılır ve görülen vaziyetlere göre fal bakılır. Kuşların uçuş, ötüş ve bağırışlarından mana çıkarırlar. Mukaddes ormanlarda yetiştirilen hususi beygirlerin kişnemesinden gelecek şeyleri anlamağa çalışırlar.

Germain lerin Allah hakkında bir fikirleri vardır. Harp zamandan, düşmandan alınmış bir asker ile kendi askerlerinden birini döğüştürürler ve kazananın tarafı harbi kazanmış olur.

Hıristiyan dini memleketlerimize III üncü asırda Romcn askeri tarafın-

[1] *Arturo Castiglioni.*

dan idhal edilmiştir. Eski müşrik adetler kaldırılıyor. Fakat barbarların istilasile bu adetler yine eski yerlerine getiriliyor.

VII inci asırda Saint Willebrord, Saint Omer, Saint Bertin gibi cesur kimseler Flandres lere yerleşerek din yayımına başlayorlar. Noyon piskoposu Saint Eloi onlara çok yardım ediyor. Saint Eloi nın, kâtibi Saint Ouene yazdırdığı halk için öğütlerden o zaman işlenen günahları anlayabiliyoruz. Saint Eloi diyor ki:

«Evvela, müşriklerin adetlerine riayet etmemenizi rica ederim. Sihirbazlığı kullananlara inanmayınız.

Onlara hiç bir hastalık veya sebeb için danışmayınız

Aksırıklardan hiç bir mana çıkarmayınız.

Yolda, kuşların veya diğer hayvanların seslerine ehemmiyet vermeyiniz.

Bir hıristiyan, yola çıkmak veya eve dönmek için muayyen bir günü beklememelidir. Her gün, Allah tarafından yapıldığı için eyi sayılmalıdır.

Aynı şekilde, bir işe başlamak için her gün eyi olup kamerin vaziyeti hiç ehemmiyetli değildir.

Kânunusani eğlencelerine iştirak etmek için hayvan derilerile süslenerek garip kıyafetlere girmeyiniz

Gece yemek yemeyiniz ve sarhoş olmayınız.

Şarkı veya dua ile sihirbazlık yapan kadınlara ehemmiyet vermeyiniz.

İlâhlara veya neptune a dua etmeyiniz.

Jupiter'in günü olması bahanesile Perşembe günü çalışmamazlık etmeyiniz

Farelerin veya kurtların gününü de tutmayınız.

Taşlara, çeşmelere, menbalara, mukaddes ormanlara tapmayınız.

Dört yol ağızlarında ateş yakmayınız.

Teşvik edilseniz bile, insanların veya hayvanların boynuna eşya asmayınız.

Onları okutmayınız.

Bir ağacın veya bir taşın ortasında yapılmış olan bir delikten hayvanları geçirmeyiniz.

Minerve namına veya her hangi bir cin namına kadınlar üzerlerinde kehriba taşımasın.

Çeşmelere, ağaclara, dört yol ağızlarına hiç ehemmiyet vermeyiniz»

*
* *

744 da Pepin le Bref bugün Les Estinues namile tanılmış olan de Leptine ruhaniye meclisini toplayor. Her papasa, elinden geldiği kadar kendi memleket kısmında bulunan batıl itikadları söküp atması için emir veriliyor. Bunlar arasında, ölü kurbanı, büyü, bağlar, Nied-Fyr namında şeytana

karşı yakılan ateşler vardır. Buna birde formül ilâve edilmiş olup bunların bazılarını burada sayacağız:

Şeytandan feragat ediyor mısın?

Cevap: Şeytandan feragat ediyorum.

Şeytanın bütün işlerinden ve arzularından da feragat ediyor musun?

Cevap: Şeytanın bütün işlerinden, arzularından, sözlerinden ve arkadaşlarından da feragat ediyorum.

En muktedir pederimiz olan Allaha inanıyor musun?

Cevap: En mukadder pederimiz olan Allaha inanıyorum.

Allahın oğlu Hazreti İsaya inanıyor musun?

Cevap: İlh.....

Saip esprit'ye inanıyor musun?

Cevap: İlh.....

Öyle ise yukarıda sayılan kanunlara riayet et [1].

Fakat bu hiç bir netice vermedi, eski itikatlar yerlerinden sökülemedi. Papasların elinde kalan yegâne çare onlara hıristiyan dini kabul ettirmek oldu.

Bütün kuyu, menba, çeşme, taş, ağaçları Allaha vakfetsinler ve böylece fikirlerini değiştirsinler.

Bundan sonra, memleketimizde halk tedavi usulleri aşağıdaki hatlar dahilinde oldu.

Fakat her şeyden evvel halk kelimesinin bütün millete şamil olduğunu öğrenmek lâzımdır. Hakikaten zengin, fakir, okumuş veya cahil, kim ise ilmin ve kanun harici olan bu tababetten kurtulamıyor.

MİSTİK FOLKLOR

1 — Hasta, doğrudan doğruya Allahdan veya Hazreti Meryem veya diğer peygamberler vasıtasile beklediği şifaya tamamen inanmaktadır. Burada hastalığın nevi veya şekli hiç mevzubahs değildir.

2 — Muayyen bir hastalığa musab bir hasta hastalığa şifa vermekle maruf olan peygambere dua eder. Bu dualar ya evde veya o peygambere ait hususı ibadet mahallinde icra edilir. Buraya hasta kendisi gider. Fakat kımıldıyamıyacak bir vaziyette ise akrabasından birini gönderir.

Şifa verecek olan peygamberin seçilmesi homéopathe'lerin Similia similibus curantur kaidesine göre yapılır. Burada istidbab, peygamberin hangi hastalıktan öldüğüne veya hayatı esnasında hangi haslıklara tutulduğuna göre konur. Peygamberin ismi veya ibadet mahalli dahi nazarı iti-

[1] V. Conciles de Lepinies, mars 744 - Annales du Cercle archéologique de mons. 1875 T.12.

bare alınır. - Sainte Lucie'ki ismi aydınlık manasına gelir - boğularak öldürülmüştür. Ona aynı zamanda göz ve boğaz hastalıkları için dua ederler. Haren (saç) a keller için ve Maxenzele'ye kızamuk için gidilir.

3 — Okunan dualar, dua kitablarında olanlardan maada, hastanın kurtulmak istediği iztırapı tarif eden hususi duaları da ihtiva eder.

4 — Bazı vekayide, bu dualarla birlikte, mukaddes su serpmek, mukaddes eşyaya el sürmek, mukaddes maddeler yemek gibi maddi hareketlerde yapılır. Bunlar arasında, kuyu veya menba suyu, mukaddes ekmek, mukaddes yağ veya toprak; duanın te'sirini devam ettirmek için hastanın üzerinde taşıdığı eşya, hastanın elbise parçasından ibaret yerinde bırakılması vardır. Burada hastalığın hastadan bu eşyaya geçtiği zannolunur. İbadet yerlerinden dönüşte, bir hatıra olarak resim veya mukaddes tesbihler götürülür. Bunlardan 500 muhtelif şekil sayılabilmiştir.

AMPRİK FOLKLOR

Ekseriya hasta derdini bir şarlatana, bir sihirbaza anlatır ve bu da hasta üzerinde bazı garip kelimelerle bir şeyler okur. Bunlar, saf insanların muhayyelesine tesir edecek uydurma şeylerdir. Bunları bazı harekât ve poslar takip eder veya etmez. Yağları, melhemleri kendisi hazırlar. Bunlar, grip, müvecca, iğrenç ilâçlar olup, hastalık amilini iğrendirmek için yapılmıştır. Masaj da çok kullanılan bir usuldür.

Bu mütetabbiblerle arasında Pintjesmeesterslerin hususi bir mevkıi vardır. Bir bez parçası üzerine kıyh, kan ve eksuda toplarlar ve bunu derin bir kab içinde bulunan bir mahlüle batırırlar. Bu manavra bir kaç kere yapılır ve fevkalâde neticeler verir.

Ampriklerin elinde bulunan halk ilâcları, babadan oğula geçmektedir. İhtiyar mütetabbiblere aid olan eski not defterleri, manastır formülerleri, aile not defterleri bunlara yardım eder. Fakat bize grip gelen muaalcat arasında çok güzellerin de mevcut olduğunu unutmamak lâzımdır. Bunlardan bazıları bu günkü farmakopelerde bulunmaktadır. Digerleri ise sırf koca karı ilâcı ismini taşıdığı için kullanılmamaktadır.

Ampriklerin yanında, şu veya bu hastalığa karşı hususi bir deva bilen doğru adamlar da vardır.

Her hastalık grubu için şifa veren peygamberi, hususi ibadet mahallerini, hususiyetlerini sayacağız.

Her defasında bu listeden sonra en çok kullanılan tedavi usulü de zikredilecektir.

HÜMMALAR

Azizler

Albert - Vilvorde da, teselli kilisesi, götürülmek üzere mukaddes su.

Amand - Elingen, kilise, menbi, tarlalara dökülen fièvre aphteuse'e eyi gelen hususi toprak;

André - Styrpen, kilise.

Autoine - Havré, Barbefosse kuyusu.

Bertuin - Molonne

Boniface - Bruxelles, Minimes kilisesi, medalyon.

Charles le Bon - Bruges, büyük kilise, mukaddes adamın kaza tasında bulunan sudan biraz içmek.

Hazreti İsanın saçı - Courtai, Hazreti Meryem kilisesi, (dimagî hümmalar, asabi haller).

Croix-Brune - Malines-Sainte Cathérine-kilisesi.

Domitien - Huy.

Eloi - Elingen: Kilise, Comines: Kilise, Grimminghe: Kilise.

Embert - Alost

Ermelinde - Lovenjoul, Sainte Ermelindeborre namında çeşme, Meldert kilisesi, menba'.

Evermar - Russon les Tongres: Kilise, kilisenin duvarında bulunan bir delikten alınan toprak. (fièvre tierse için).

Foy - Liége, S. Foy kilisesi kızamık için.

Fursy - Bellefontaine menbil.

Geneviève - Huy Liège (Fivela veya fivelinne namı altında fièvre lente için).

Gertrude - Esschene iconoclaste lar tarafından harab edilen kuyu. Lierde Ste. Marie Wetteren.

Gerulphe - Trochiennes

Gudule - Eecloo: Menba', küçük ekmekler, (Sıtma için).

Hélène - N. D. Enhève için de ibadet edilen Nassogne.

Hillon - Gits (fena hümmalar) Iseghem: Kilise, St. Hillon mukaddes yağı.

Hubert - Zolder. Buraya mutlaka dokuz kişi birden gitmelidir.

İdesbald - Poterie kilisesi.

Lambert - Dendervvindeke-menba', üç kere bir tarafa, üç kere de aksi tarafa etrafı gezilen kilise, hastanın elbisesinden bir parça, muayyen bir ağaca bağlanır. Kruikensberg, Herenthout kilisesi, parmaklığa bir yün parçası bağlanır ve o civarda bulunan beş kuyudan su çekilir.

Laurent - Clercken: Sart Saint Laurent Pamel, çeşme (bu su ile yıkanan çiçek hastalıklarında nedbe kalmaz. Velthem; Weert St. Georges, mukaddes yağ (kızamık).

Landri - Neder, Over, Hambeck; kilise, menba' hastanın bir kordonu bu menbaa batırılır ve suyu muayyen bir anahtar deliğinden sıkılır.

Lucie - Schendelbeke - Luciamis veya St. Lucia duası (kolera).

Üç azizler - (Eutropie, Bertilie ve Geneviève); Brusthem, menba' kilise ile menba' arasındaki mesafeyi üç defa yürümek; Zepperen, menb'a.

Macaire - Obourg (Kolera)

Allahın anası Hazreti Meryem - herkes tarafından bilinen dua yerlerini burada saymayacağız. Ancak muayyen bir şey için gidilen yerleri sayacağız.

N-Dau Bois, Braine-le-château kilisesi, Bruxelles de Bon Secours kilisesi. N-Dau Rouge (kızıl). N-D. d'acrène, Deux-Acren kanayan Hazreti Meryem. Hümmalılar, hastalıklarını, bir hasır vasıtasile bir ağaca bağlarlar. Gentinnes, kilise N-D de l'ermitage, kilise. Hainin : Kilise. Hekelghem (fièvre maligne) için menba', Hendersem, hümmalar için kilise. Limal, kilise. Hastaya aid yün parçaları parmaklıklara bağlanır. Lauvain, Recollets kilisesi. Neuville, Hayettes kilisesi. Pasbrug les malines-kilise. Bir çorap veya bir çorap bağı bırakılır ve arkasına dönmeden kaçılır. Stockel kilisesi. Verviers, Recollets kilisesi Vieux-Héverlé üç defa dolaşılan bir salon. Ville-sur-Haine çeşme (fièvre malfigne) için.

Martin - Denderbelle-Saint-Martin evi denilen kilise.

Médard - Jodoigne - kilise (St. Médard hümması).

Nicolas de Tolentin - Gand-şifa verici ve koruyucu küçük ekmekler. Mons Maklines sörlerin hastahanesi.

Pierre - Bouvines - çeşme (Sıtma için).

Bruxelles - Minimes kilisesi, hususi mukaddes su ve dualar.

Philomène - Nivelles yavaş sıtma. Grand-Rochain : Jodoigue - Someraine, çeşme (Sıtma).

Roch - Herzele. Huldenberg (Kolera ve veba için) Neyghem : Renaix (Kolera ve veba).

Rombaut - Malines, kilise Steenockerzeel - menba'.

Sauves - Rumilies-kilise. Bağlanmak üzere bir ip hediye edilir.

Sauveur - Borght-Grimberghe-lez-Vilvorde, kilise. Buradan balmumundan küçük bir baş alınır. Kilisenin etrafında üç kere döndükten sonra küçük baş hediye olarak bırakılır ve gidilir.

Thérèse - Alost - kilise. Mukaddes su ile beraber içilecek toprak.

Trudon - Lembeek - azizin kabrinden alınan toprak her hangi bir hümmaya eyi gelir. Fakat bilhassa tifoya eyi gelir.

Véron - Lembecq - kuyu. azizin kabrinden alınacak toprak bir torbaya konur ve hastanın yastığının altına bırakılır.

Vérone - yukarıdakinin kardeşı. Leefdael, azizin kabrinden alınacak toprak yemeğe karıştırılarak yenir.

Vincent - Eecloo - kilise, menba'. Küçük ekmek (Sıtmalar)

Willibrord - Berchem (Anvers) kuyu. Wulpen, kuyu.

Wivine - Grand - Bigard - çeşme (sıcak hümmalar).

*
* *

Halk Pyretologue u aşağıdaki ilâçları tavsiye ederken ya dua eder veya etmez:

İkiye kesilmiş güvercin ayak altlarına yapıştırılır. Güvercin yerine solucan kıyması da kullanılabilir. Buraya bir mendile sarılmış canlı bir kurbağa da yapıştırılabilir.

Aristoloche buharından çekmek; bu düman hümmayı husule getiren şeytanı öldürür.

Fièvre tierce için üç plantain kökünün menkuunu veya üçüncü dökümde kesilmiş verveine menkuu içilir.

Eğer hasta fièvre quarte a tutulmuş ise birinci ottan dört kök almalı, ikincisini de dördüncü dökümden kesmelidir.

Ateşli bir çocuk mevzuu bahs ise: Kendi boyunda bir hiyarı yatağına yatırmalı. Bu, onun hastalığını alır.

Hasta, hastalığını bir hayvana, bir nebata geçirmek için ona bir kordon veya bir çorap bağı bağlamak lâzım.

Eğer destek olarak bir ağaç kullanılacak olursa çukur bir yer seçmeli ve bütün kuvvetile içine üflemeli. Sonra bu delik çamur ile kapatılır.

Hastalık, suda boğmak veya gömmekle bir taraf edilebilir.

Mütekatti hümmalar için ve hümma gelmeden, gelmesi mutad olan saata kadar koşmak, kızamık vekayünde Max enzele kilisesine gidilmeli. Çünki bu kilisenin ismi, flamandca kızamık manasına gelen mazelen e benzemektedir.

Çiçek tedavisi, ayaklara sürülen ayının maddei gaytasile yapılır.

Koleraya gelince: Hastaya yılan balığından veya lâmba fitilinden yapılmış bir kuşak konularak hastalık «bağlanır».

Siège de Makrâle ler, yedi hümma mevcudiyetini iddia edip bunlara yedi türlü küçük torba verirler. (şap, mavi kezzab, yeşil kezzab, kâfur, ısırgan tohumu, sirke ve bir yumurta).

Hümmalardan korunmak için bazı kolay usuller mevcuttur.

Paskalya günü, ondan evvelki Cuma günü yumurtlanmış yumurta yemek lâzım.

Paskalyadan evvel aç karnına mukaddes su içmek.

Yağmurdan sonra çocukların başına mukaddes ağacın yapraklarından su damlatmak.

Paskalyadan bir gün evvel çanların çalındığı zaman mukaddes bir menbadan su içmek.

Paskalyadan evvelki Cuma günü saat 15 te doğmuş olan bir kimse, hümmalara şifa vermek kabiliyetini kazanmış olur.

KUDUZ

Azizler:

Forannan — Waulsort · Azizin oturduğu yer.
Hubert — 80 den fazla kilise buna atfedeilmiştir. Abbatiale kilisesi. şüpheli bir hayvan tarafından ısırılmış olan bir adam kiliseye girer; hususi bir memur onu küçük bir odaya götürür. Hasta diz çöker ve alnını masaya dayar. Papas buraya küçük bir şak yapıb cild altına mukaddes bir iplik parçası koyar. Sonra sparadrapile yerinde durmasını temin eder. Ondan sonra, hastanın başı üç şeritli siyah bir sargı ile sarılır. Bu üç şerit, nahiyei kafaviyede birleşir. Hasta evine döner ve sargısını 10 gün saklar ve dua eder. Bu merasim için hasta hiç para vermez. Eğer, ısırılan şahsî bir çocuk veya ciddi bir sebepten dolayı Saint Hubert'e gidemiyen bir adam ise ona 40 günlük müsaade verilir. Bu müsaade her zaman tecdid edilebilir.

Hubert'in kuduza karşı diğer bir tedavi usulü, hayvanlara tevcih ettirilir. Bu aynı zamanda hem vaki hem şafidir. Operatör, yassı başlı ve üstünde bir av borazanı resmi olan bir çiviyi ısıtır.

Bu başın üzerine tatbik edilir. Halk bu çivileri kilise hademesinden alır. Aynı usul, Brecht, Burght, Lille-Saint-Hubert'te de kullanılmaktadır.

N-D de Basse Wavre — Hasta, üstünde sert bir ekmek parçası bulunan, Wastia veya Wastia namını taşıyan bir tepsi taşıyarak kafileyi takib eder. Bu ekmekten yiyenler, kuduzdan kurtulmuş olur.

*
* *

Sait-Hubert ekmeğinin kuduzdan korunmak için yenmesi, bütün Belçika'da tanılmış bir keyfiyettir.

9 teşrinisanide aç karnına bir parça mukaddes ekmek alınır. Hayvana da verilir. Bazı mıntakada (Garbî Flandre'de) bu ekmekten bir parça elbise astarına dikilir. Ovée (Tongres) de o gün küçük anason ekmekleri pişirilir. Hayret edilecek bir keyfiyet, Saint-Hubert ve civarının bundan haberdar olmamasıdır. Bilâkis Saint-Hubert'te oturanlar, Saint Hubert gününü tutarlar. Yani nevraljilerden korunmak için o gün beyaz yani hafif tuzlu suda pişmiş patates yerler.

HAZM CİHAZI
AĞIZ HASTALIKLARI

Azizler

Agapit — Horues — kilise, dişler.
Alène — Forest — Buradan mukaddes bir fındık alınarak hasta unsura tatbik edilir.
Anne — Vieux Héverlè.
Appoline — Anvers'de, Augustins kilisesinde. Appels, Ayghem, Bruges, 20 balmumundan yapılmış dış gerdanlığı. St. Jean hastahanesi. Florenville, Gimmingen, Ledeberg, Louvain, Saint-Antoine kilisesi, balmumundan imal edilmiş dış gerdanlık, Flitzesmarkt namında fuar.
Christophe — Pollare.
Godelieve — Ghistelles — Pitken suyu hasta bademcikleri iyi eder.
Jean-Baptiste — Nieuwenhove — Azizin başı, Salome'nin tepsisi üzerinde bulunur. Hasta diş ağrısını buna satar ki bu usul diğer bir çok yerlerde de görülmektedir.
Lambert — Havelange, içine pide atılan çeşme. Haversin kilise, bir parça kömür ile hasta ismini duvara yazar. Serinchamps kilise.
Laurent — Buna dokuz gün dua, insanı diş ağrılarından korur.
Leonard — Dudzeele, tavşan ve tavuk hediye edilir.
Liévin — Westcapelle — diş ve ağız resimleri hediye edilir.
Medard — Ursel.
Pharaïde — Steenockerzeel, kilise.
Üç kız kardeşler — Duysbourg.
Vincent — Bruges — Dominicain'lerin kilisesi, ağız hastalıkları için..

Türkçeye çeviren: **Dr. Metine Belger**

NOT:

[Ecnebi memleketlerdeki folklorik bilgilere ait böyle kıymetli yazıları zaman zaman dercedeceğiz. Bunlar memleketler arasındaki folklor mukayeseleri için çok lâzımdır (Mecmua)]

GAGAUZ MANİLERİ

A

Ayna attım çayıra
Şevkı vurdu bayıra
Bayır üstü kıvırcık
Çayır içibürümcük.

Al elmayı dişledim
Gümüş çevre işledim
Kardeşim geldi vermedim
Yarim geldi bağışladım.

Alçaklarda bağ olmaz
Kara salkım hal olmaz
Komşu kızı sevenler
Yüreciğinde yağ olmaz.

Al elmayi uydurdum
Ona şeker koydurdum
Kim ne derse ko desin
Ben lafımı uydurdum.

Aya baktım ay ayaz
Kıza baktım kız beyaz
Keseye saldım para az
Ah ne yapacam ben bütün yaz.

Armut dalda bir sıra
Kahırım vardır bu sıra
Hora olmuş gidemedim
Yar gelmiş göremedim.

Ay doğar ayazlanır
Gün doğar beyazlanır
Gelin olacak kızlar
Hem gider hem nazlanır.

Ay doğar sini gibi
Sallanır selvi gibi
Yarim uykudan kalkmış
Varnanın gülü gibi.

Ay doğar kalka kalka
Gün doğar sarka sarka
Mariya bileziğini kaybetmiş
Arar korka korka.

Ay aydındır varamam
Ele cayiz olamam
Ay buluda girdikçe
Bağlasalar duramam,

Ay doğar sümek gibi
Sallanır yaprak gibi
Benim var bir yavuklum
Çömlekte çiçek gibi.

Aya baktım ay ayaz
Kıza baktım kız beyaz
Cebe saldım para az
Bu kız bize yaramaz

Alçacık kuş üzümü
Görsem yarimin yüzünü
Omuz omuza gelsek
Öpsem yarimin kara gözünü.

Ah irince irince
Kaşık saldım pirince
Bir incecik ter döktüm
Yar yüzünü görünce.

Ah dere derin dere
Gölgesi serin dere
Beni yardan ayıranlar
Boy versin kara yere.

Armut dalda bir sıra
Yoktur yarim bu sıra
Koyun olsam otlasam
Yarimin ardı sıra.

Arpa buğday biçerim
Budur ölüm geçerim
Kırk atlının içinde
Ben yarimi seçerim.

Armut dalda sallanır
Yere düşse ballanır
Ben bir gece lavetmedim
Yetmiş iki bin can yanar.

Ateş başı yarıldı
Kayna bana darıldı
Ko darılsın darılsın
Oğlu bana sarılsın.

Avlu boyu bir iki
Benim var yavuklum iki
Biri çirkin istemem
Biri asker beklemem
Çirkin olan ölecek
Asker olan gelecek.

Armut ağacı budanır
Bir kız bize dadanır
Ne için ne için dadanır
Petricikle aldanır.

Akçe açtı kaşası
Tutmaz belden aşağısı
Yandım yandım elinde
Karagöz kızın belinde.

Anadolu içinde
Mezarlık sırtında
Al sana ağa
Yarden bir yumurta.

Ah havale havale
Yola düşmüş zavallı
Oturmus kaval çalıyor
Çarığı yamalı.

Ah var getir var getir
Gelmezse yalvar getir
Yiğilmedik dalından
Kokulmadık gül getir.

B

Bir taş attım yamaca
Bir kuş vurdum alaca
Alacası boyunea
Sevmedim doyunca.

Bağya gittim nacaksız
Bir kız buldum bacaksız
Haydadım suya dey
Vaz geçtim ursuz dey.

Bir taş aitım dereye
Kız çıktı dencereye
Kolu budu kısacık
Altınları ufacık.

Buz altında kaz oynar
Buz üstünde kız gezer
Saldım kazı yoklamağa
Kız çeketti atlamağa.

Ben o dalda otururken
Altın küpemi takarken
Vurdu beni TULÇAN oğlu
Vurdu beni sağ yanıma
Leşim düştü sol yanına
Beyaz tenim kan içinde
Yağ yağmurum yıka beni
Es rüzgârım sil tozumu.

Bağya vardım nar için
Gül kopardım yar için
Analar kız büyüdürler
Delikanlılar için.

Bağlara gittim üzüme
Tiken battı dizime
Tikeni çıkarırken
Yar göründü gözüme.

Ben gülümü kurudamam
Suyada koyup çürüdemem
Eski yarden vaz geçemem
Yenisinede başlayamam.

Bağçe bağçe gezersin
Bohçe bulup çözersin
Hepimizden güzelsin
Gene yarsız gezersin.

Bahçelerde gün döndü
Bahçeler gölgelendi
Yarimden selâm aldım
dertlerim tazelendi.

Ben bu gün bağya varacam
Bir kiraz dalı alacam
Ver be çocuk o dalı bana
Ben ağana varacam

Bahçelerde bal kabak
Açılır tabak tabak
Kız nişanlın geçiyor
Yinanmasan çıkta bak.

Bağya gittim tahtalık
Suda oynar ak balık
Şu terzinin kojuğuna
Bula bilsem yamalık.

Bağya gittim nacaksız
Bir kız buldum bacaksız
Onu da aldım pazardan
O da öldü nazardan.

Bağya gittim üzüm yemeğe
Yar gözletti gözüme
Diz be diz oturmuşlar
Hasıret oldum üzüne.

Balan beygir yeleli
Şimdiki kızlar kileli
Yibrişinmlda sökerim
Papucumu dikerim
Sizin gibi kızları
Diz üstünde öperim.

Bağlar boyu Mari kızım
Sepet kolunda Mari kızım
Oğlan çıktı selama
Açan dudak yalama

Bir taş attım yamaca
Bir kuş vurdum alaca
Alacası alaca
Gözü kaşı karaca.

Bir taş attım dereye
Kız çıktı pencereye
Atma oğlan vurursun
Sorada peşman olursun.

Ben bir teste kamıştım
Anada yazılmıştım
İster al ister alma
Benim sende umudum var.

Bağçelerde girginka
Sokaklarda sidyanka
Pek alçacık boyun
Çingenedir soyun.

Ç

Çicegim çicecik beyaz çicecik
Bu dünyadan ben gidiyorum
Cuma gecesi can veriyorum
Sol tarafıma yan geleceğim
Toprakla böcek beni gömecek
O beyaz tenimi delip geçecek
Yaşım on sekiz anam dayansın
karalar bağlasın her gün ağlasın

Çıbık vurdum çimene
Çimenin çiçegine
Çıbıkta telli lüle
Bayıldım güle güle
Çıbık sana kav bana
Haramdır dünya sana.

Çayır içi pıtrak
Benim yarim ufarak
Hem ufarak hem güzel
Hepte kaçarak gezer.

Çıbık vurdum çimene
Çimenin çiçeğine
İpek olsam sarılsam
Yarimin yeteceğine.

Çekmecenin kilidi
Ben uçurttum bülbülü
Çıksam dağ başına
Arasam sevgilimi.

Çıkırık sararmıydın
Yar beni anar mıydın
Bilseydim anmayceğini
Ben sana yanar mıydım.

Çarık bağı çözüldü
Bağla kızım bağla
Oğlan asker gidecek
Seni da tezce bırakacak.

Çömlek çiçeği açacak
MARİYA PETRİYE kaçacak
Kaçtı kaçtı kurtuldu
Dar köprüde tutuldu.
MARİYA düşüp lüp etti
PETRİ öptü şlap etti
Rökesi de belinde
Göziemesi elinde
Na be PETRİ bir gözleme
Al da beni özleme.

Çimçirik çaktı kav yandı
Yere düştü yer yandı
Bir gece lavetmedim
Yirmi yedi bin can yandı.

Çekmecenin kilidi
Üstünü gül bürüdü
Alacaksan al beni
Gül memeler çürüdü.

D

Düzende bezim kaldı
Oğlanda sözüm kaldı
Yan koymuş kalpaciğını
Boyunda gözüm kaldı.

Dermene gittim darı yok
Eve geldim karı yok
Uşak ağlıyor meme yok
Gögede baktım yıldız yok.

Düzende bezim kaldı
Oğlanda sözüm kaldı
Harmanda kuyu kazdım
Dibine (Mani) yazdım.

Dağdan çıktı bir kuzu
Burma burma buynuzu
İnce belli bey kızı
Yanakları kırmızı.

Dam üstünde düzenler
Damdan çıktı bir güzel
Bir deste gül elinde
Kendi gülden daha güzel.

Dizi dizi portokal
Portokalda nemi var
Buncak ucus çocuklar
TUKANLARA kim bakar.

Dere boyu giderim
Yedi deve güderim
Gel deveci devene
Yarim geldi giderim.

Dut ağçağızı buruldu
Su kökünde duruldu
yarim orada ben burada
Boyunlarımız buruldu.

Dut ağıççağızı dut veri
Yapraciği kıt verı
Hangi kuşcağız bu vakit
Yavrucuğuna süt veri.

Dut ağaççığızı boyunca
Dut yiyemedim doyunca
Ağızım dilim kurusun
Dilleşmedim doyunca.

Duvar boyu durdunuz
Ne kumperez kurdunuz
Benim levent yarimi
Bana çok mu gördünüz.

Damdan çıktı üç güzel
Damın etrafını gezer
Elinde bir deste gül
Kendi gülden daha güzel.

Düzende bezim kaldı
Gidende gözüm kaldı
Çevirin levent yarimi
Söyleyecek sözüm kaldı.

Denizde kayık mıdır
Yönlüme lâyık mıdır
Varimi eller aldı
Ağlasam ayıp mıdır.

Denize dalayım mı
Bir balık olayım mı
Bunca kızlar arasında
Ben yarsız kalayım mı.

Dut ağaççağızı buruldu
Su kökünde duruldu

Benim vardır bir yavuklum
Boynucuğuda buruldu.

Dört çocuk şarap içer
Kendilerine şevk eder
Şevk ederler hem içer
Biri birini severler
Olursun sonra kırpıntı.

E

Elma attım geline
Gelin aldı eline
Kardeşim geldi vermedim
Yarim geldi bağışladım.

Ev ardında var bostan
Sensin bana bir düşman
Ah sen koluma donansan
Ne don kalacak ne kalpak.

Ev üstünde keremit
Benim yarım şeremit
Hem şeremet hem güzel
Hep kaçarak (uyuklayarak) ta geze

Elim altın tas tutar
Tasın altı pas tutar
Yüzüm ahırsızdır güler
Gönlüm gizli yaş tutar.

Elma attım geline
Gelin aldı eline
Yazık ince beline
Düştü sarhoş eline.

F

Fesleğen ektim naşı için
Yandım Karakaş için
Yedi yıl hizmet ettim
Al yanaklı kız için.

Fesleğen ektim gül bitti
Dalında bülbül öttü
Ötme bülbülüm ötme
Yarim sefere gitti.

Fesleğen ektim ovaya
Duvacığını etsinler
İstediğine gitsinler.

Fesleğen ektim biter oldu
Bütün sözler ihtiyar oldu
Ayrılmak günler oldu
Ölümden beter oldu.

Fesleğen ektim bitti mi
Yarime selâm gitti mi
Ben bilseydim gitmiyeceğini
Söyliyecekdim söyliyeceğimi·

Fıçı üstünde tahta
Tahta üstünde lâmba
Lâmba şevkini verir

Çocuk şarabı döker
Dökme çocuk şarabı
Kaybedersin kalpağını.

G

Gökte yıldız ellidir
Ellide bellidir
Sevda çeken çocuklar
Benizinden bellidir.

Gökte yıldız yüz altmış
Kaşlarını kalem çatmış
Olsun güvey olmasın
Babası altın saçmış.

Gökte yıldız bir sıra
Yarim gider MISIRA
El ne derse ko desin
Giderim ardı sıra.

Göz ederim aldırmaz
Yol tutarım yaklaşmaz
O güzel Oğuz kızı
Kimseye lâf atmaz.

Gemi gelir makara
Ne beyazdır ne kara
Öbür mahle kazları
Köpek çalmış maskara.

Gitme kuzum gitme yarim
Ordadilber çoktur kuzum
Aldanıp kalırsın, yandın karardın
Kuzum altın tunç oldum.

Gümüş köprüden geçtim
Sütlü kahveler içtim
Eski yar gördüynen
Yeni yardan vaz geçtim
Gideerim gidemeerim
Yardan ayrılameerim
Yar ben sana kaçacam
Yüzüne deyemem.

Gidin bulutlar gidin
Yarime selâm edin
Yarim uykuda ise
Helâl etsin uykusuna.

Gittim kamış biçmeğe
Suyum yoktu içmeğe
Su doldurdum kamışa
Su verdim susamışa.

Gidene bak gidene
Boyu benzer fidana
Fidanlarda gül bitmiş
Kokutmayın gidene.

H

Hay buzlara buzlara
Em atalım kazlara
Kazlar emi yeyince
Biz varalım kızlara.

Hay taniler taniler
Bir kız buldum un yeler
Kız mıysın Tatar mıysın
Kalenfir satar mıysın

Ne kızım ne tatarım
Ne kalenfır satarım
Sizin gibi çocukları
Katrancıya satarım.

Hay tangılar tangrısı
Benim yarim hangisi
Sırtı mor mintannısı
Başı yeşil şallısı

Hay kalpak kara kalpak
Benim yarim pek yalpak
Suya giden kızlara
Hep o yendiri kalpak.

Hay dut imiş dut imiş
Dalları suya yanmış
Benim vardır bir yavuklum
Gözlerini sıçan yemiş.

Hay elma al elma
Sergene koydum elma
Yar geldikçe kapıma
Süzül benim önüme.

Hay buz oynar bu oynar
Buz altında kaz oynar
Al kilimin altında
Gelinle güvey oynar.

Hay nâpalım nâpalım
Te bu yoldan sapalım
Sizin gibi çocukları
Katrancılara satalım.

Hay yılk yaz olur
Neyme seviniğim
Aksın gözümün yaşı
Neyme seviniğim.
Ötüşün bülbüller ötüşün
Komurlanın eyi güne karşı
Lafede lafede
Ayrılmak gayet güç olur.

Hay yemiş kara yemiş
Dalları suya yinmiş
Otuz yaşında kızın
Çeyzini sıçan yemiş.

Hay ikindi ikindi
Gözler yola dikildi
Açan çocuk yaklaştı
Vurdu zempereye de kaçtı.

Gagauz Türklerinden

Zevrak Petri